

REFERENCES

1. Batsevych, F. S. (2007). *Slovnnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii*. [Dictionary of terms of intercultural communication]. Kyiv.

2. Bohyn, H. Y. (1980). *Sovremennaia lnhvodydaktyka*. [Modern linguodidactics]. Kalynyn.

3. Hruha, T. H. (2019). *Metodyka formuvannia movnoi osobystosti uchniv starshoi shkoly na urokakh ukraïnskoi movy (profilnyi riven)*. [Methods of forming the language personality of high school students in Ukrainian language lessons (profile level)]. Kyiv.

4. Karaulov, Iu. N. (2004). *Russkyi yazyk y yazykovaia lychnost*. [Russian Language and Language Personality]. Moskva.

5. Krasnykh, V. V. (2003). «Svoi sredi chuzhykh»: myf yly realnost? [«My own among strangers»: myth or reality?]. Moskva .

6. Mamchur L. (2016). *Rozvytok movnoi osobystosti – priorytetnyi napriam suchasnoi lnhvodydaktyky*. [The development of language personality is a priority of modern linguodidactics]. Kherson.

7. Rudiakov, P. M. (2011). *Mova yak tsinnist u teorii ta na praktytsi*. [Language as a value in theory and in practice].

8. Selihei, P. O. (2009). *Struktura y typolohiia movnoi svidomosti*. [Structure and typology of language consciousness].

9. Selihei, P. O. (2010). *Pro vykhovannia movnoi svidomosti*. [On the education of language consciousness].

10. *Slovnnyk-dovidnyk z ukraïnskoi lnhvodydaktyky : navchalnyi posibnyk*. [Dictionary-reference book on Ukrainian language didactics]. [za red. M. Pentyliuk]. Kyiv.

11. *Ukraïnska mova: Korotkyi tlumachnyi slovnnyk lnhvistychnykh terminiv*. [Ukrainian language: Short explanatory dictionary of linguistic terms]. Kyiv.

12. *Formuvannia movnoi osobystosti na riznykh vikovykh etapakh: monohrafiia*. [Formation of language personality at different age stages: monograph]. [za zah. redaktsiieiu A. Bohush]. Odesa.

13. Shelekhova, H. *Formuvannia movnoi osobystosti yak umova movlennievoho rozvytku uchniv osnovnoi shkoly na urokakh ukraïnskoi movy*. [Formation of language personality as a condition of speech development of primary school students in Ukrainian language lessons].

14. Yuriichuk, N. D. (2020). *Osoblyvosti formuvannia movnoi osobystosti zdobuvacha vyshchoi osvity*. [Features of the formation of the language personality of the applicant for higher education]. Warszawa.

15. Yuriichuk, N. D. *Rozvytok movnoi osobystosti maibutnoho vchytelia-filoloha v konteksti profesiinoi pidhotovky*. [Development of the language personality of the future teacher-philologist in the context of professional training]. Chernihivskyi.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЮРІЙЧУК **Наталія Дмитрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
Наукові інтереси: методика навчання української мови у ЗЗСО.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YURIYCHUK **Nataliya Dmitrivna** – Ph. D in Pedagogics Assistant Professor, Assistant Professor at the Chair for Ukrainian Linguistics and Methods of Education Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.
Circle of scientific interests: methods of teaching the Ukrainian language in school.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2021 р.

УДК 371.9+305.908.161+305.908.162+613.7
 DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-200-171-175

ЯЗЛОВЕЦЬКА **Оксана Валентинівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
 ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>
 e-mail: ksenija-77777@ukr.net

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Освіта дітей з особливими освітніми потребами є актуальною в сучасному українському суспільстві.
 Вперше термін «діти з особливими освітніми потребами» був використаний у 1979 році у Великій Британії в доповіді Мері Уорнок, голови комітету з питань освіти дітей та молоді з інвалідністю в контексті осіб з інвалідністю. Поступово це поняття почало охоплювати й інші категорії дітей.

Особливі потреби – термін, який використовується щодо осіб, чия соціальна, фізична або емоційна особливість потребує спеціальної уваги і послуг, яким надається можливість розвинути свій потенціал, у тому числі і освітній [6, с. 81].
 В Україні, відповідно змін до Закону «Про освіту» від 23.05.2017 р. № 2053-VIII, уніфікували термін «дитина з особливими освітніми потребами» – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки

в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту, сприяння розвитку її особистості, поліпшення стану її здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі в житті громадян. Синонімом до наведеного визначення дітей з особливими освітніми потребами виступають альтернативні поняття: «діти з особливостями психофізичного розвитку», «діти з відхиленнями у розвитку», «нетипові діти», «діти з труднощами у навчанні», «виняткові діти», «діти з обмеженими можливостями здоров'я» та ін.

Згідно зі статтею 20 «Інклюзивне навчання» Закону України «Про освіту» (2017 р.), заклади освіти зобов'язані утворити інклюзивні класи для навчання особи з особливими освітніми потребами в разі звернення її батьків із заявою про прийняття такої дитини до закладу освіти, а також створити умови для навчання осіб із особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей [4].

Раніше інклюзивна освіта реалізовувалася тільки на території Запорізької, Харківської, Житомирської та Київської областей. Однак реформа набирає обертів і класи для інклюзивних дітей з'являються по всій Україні.

Інклюзивна освіта (фр. *Inclusif* – включає в себе, лат. *Include* – роблю висновок, включаю) базується на визнанні рівноправності та врахуванні розмаїтості учнів, маючи нормативно-правове підґрунтя недискримінаційного характеру, шляхом упровадження інклюзивного навчання на основі особистісно орієнтованої освітньої моделі, забезпечує здобуття якісної освіти на всіх рівнях, у всіх освітніх ланках усім дітям без обмежень та винятків [6].

Освіта учнів з особливими освітніми потребами може бути організована як спільно з іншими учнями, так і в окремих класах, групах або організаціях, що здійснюють освітню діяльність. Передбачається, що дітям з особливостями психофізичного розвитку сьогодні не обов'язково навчатися в спеціальних закладах: в закладі загальної середньої освіти вони не тільки можуть отримати більш якісну освіту, а й успішно адаптуватися до життя, реалізувати потребу в емоційному і фізичному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У працях зарубіжних авторів (Т. Бут, D. Armstrong, F. Armstrong, H. M. Levin, D. Mitchel, D. L. Ryndak, A. D. Treherne, L. Jackson) досліджується проблема визначення сутності поняття «інклюзивна освіта».

У вітчизняній літературі проведено наукові дослідження в галузі інклюзивної освіти, що охоплюють широке коло питань,

зокрема: розроблення стратегії інклюзивної освіти (А. Колупаєва); загальні питання впровадження інклюзивної освіти (Л. Будяк, Л. Коргун, Н. Теплова, Т. Соловйова, С. Іноземцева, Є. Ісаєва); створення інклюзивного освітнього середовища (А. Поліхроніді); особливості формування особистості дітей із порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного середовища (І. Кузава, В. Пасічник) та ін. Водночас, аналіз науково-методичної літератури показав, що в Україні практично відсутні наукові дослідження та методичні роботи щодо організації роботи з фізичного виховання та безпосередньо проведення уроків фізичної культури в інклюзивних класах.

Деякі аспекти досліджуваної нами проблеми представлені в наступних роботах. Так, М. Єфименко досліджував перспективи корекційного фізичного виховання в інклюзивній освіті. Дослідники Д. Правдов та О. Силаєва розглядали методичні особливості організації рухової діяльності дітей із розумовою відсталістю в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти.

Є. Приступа, Ю. Петришин та І. Бондар вивчали проблеми інклюзивного фізичного виховання, але вони вважають, що діти з послабленим здоров'ям (3-групи здоров'я) також є суб'єктом інклюзивного навчання, їхня робота не стосувалася вивчення проблем фізичного виховання дітей з інвалідністю у масовій школі.

Мета статті – визначити особливості розвитку інклюзивної освіти в Україні у сфері фізичної культури та окреслити проблеми, що постають перед учителями фізичної культури у зв'язку з переходом до впровадження інклюзивної форми навчання дітей із особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «діти з особливими освітніми потребами» стосується дітей до 18 років, які потребують додаткової навчальної, медичної і соціальної підтримки з метою покращання здоров'я, розвитку, навчання, якості життя, участі в громаді, тобто включення. Узагальнюючи різні класифікаційні ознаки особливих освітніх потреб (ООП), в науковій літературі представлено категорії дітей, які можна виокремити за наступними ознаками: з особливостями психофізичного розвитку, з особливостями опанування освітньої діяльності, з особливостями контактів із соціальним середовищем, з особливостями розвитку внаслідок впливу соціального середовища. Тобто до цієї категорії можна віднести дітей, які потребують навчання у спеціальних медичних групах, і обдарованих

дітей, і дітей із інвалідністю, дітей з поведінковими порушеннями та ін.

Отже, маємо конкретизувати, що в нашій роботі ми вивчали проблеми організації уроків з фізичної культури в інклюзивних класах, у яких навчаються діти з інвалідністю, у першу чергу, діти з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату та розумового розвитку.

Інклюзивна освіта має на увазі етап становлення загальної освіти, в якій можливість здобуття знань доступна всім, і особливо дітям з ООП. В зарубіжних країнах така освіта розвивається вже протягом тривалого часу і є законодавчо закріпленою.

В основі трансформації системи спеціальної освіти в глобальному контексті і розвитку інклюзивних підходів в освіті лежать, перш за все, найважливіші міжнародні правові акти – декларації і конвенції, що укладаються під егідою Організації Об'єднаних Націй (ООН) та Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), що стосуються прав людини і неприпустимість дискримінації за будь-якої причини.

Освітня реформа «Нова українська школа» визначає першочерговим завданням реалізацію в шкільній системі гнучких механізмів залучення дітей з особливими потребами і стратегій взаємодії з ними як інших дітей, так і педагогів. Проте відсутність деталізованих механізмів формування такої гнучкої системи в багатьох закладах освіти свідчить про недостатній рівень усвідомлення практиками сутності інклюзивного навчання, зокрема соціальних аспектів взаємодії дітей з особливими потребами з навколишнім соціальним середовищем. Ці питання потребують широкого теоретико-методичного обґрунтування, зважаючи на своєрідність шляхів впровадження інклюзивних практик в Україні.

Для реалізації інклюзивної освіти потрібно звернути увагу на навчальні програми, підтримку і співпрацю працівників, вимір і оцінку, можливість й устаткування, і, в решті-решт, створення відповідних умов в суспільстві.

На жаль, практика показує, що питання про організацію процесу розвитку і навчання «особливих» дітей в масовій школі до сих пір залишається відкритим. Пов'язано це не тільки зі специфікою методик, а й з невідповідністю кадрів, які формують інклюзивне освітнє середовище, надають корекційну і психологічну підтримку учням з особливими освітніми потребами. Актуальним є і формування у керівників закладів освіти компетентностей, що забезпечують їх здатність створювати і розвивати корпоративну культуру гетерогенної організації, що забезпечує процес інклюзії різних соціальних груп в єдину спільноту.

Основна умова включення дитини з обмеженими можливостями здоров'я в соціальний, зокрема освітній простір, це створення універсального *безбар'єрного середовища*, що дозволяє забезпечити повноцінну інтеграцію дітей у суспільство.

Фахівцю з фізичної культури і спорту в реалізації інклюзивного підходу в освіті відведена одна з провідних ролей, оскільки заняття фізичною культурою, на наш погляд, відіграють пріоритетну роль у соціальній адаптації інвалідів, стимулюючи їх до встановлення контактів з навколишнім світом [2, 3]. Одним із завдань у роботі вчителя фізичної культури має бути корекція фізичного розвитку учнів з обмеженими можливостями здоров'я, реабілітація рухових функцій їх організму.

Сьогодні в Україні відсутня єдина думка щодо впровадження системи інклюзивної освіти в освітні заклади, особливо в системі фізичного виховання дітей.

Велика кількість учителів та науковців ставлять питання: чи можна навчити руховим діям, розвинути фізичні здібності дітей з різними функціональними порушеннями, особливо опорно-рухового апарату, та їх здорових однолітків на спільних заняттях фізкультури в інклюзивних класах без шкоди для кожного? Більшість фахівців з фізичної культури закладів загальної середньої освіти, сумніваються в такій можливості, враховуючи, що відмінності дітей особливо яскраво проявляються саме в руховій сфері під час цілеспрямованих рухових дій. На їхню думку, найбільш доцільним в рамках інклюзії є рекреаційні види занять фізичними вправами, де відбувається включення дітей з обмеженими можливостями здоров'я, перш за все дітей з інвалідністю, в спільну зі здоровими однолітками фізкультурно-рекреаційну діяльність.

Безсумнівно, що інклюзивна фізична рекреація, спрямована на відпочинок, розваги, зміну видів діяльності та ін., не може замінити інклюзивне фізичне виховання, що має свої спеціальні завдання, які стосуються не тільки дітей з особливими потребами, але і їх здорових однолітків. У свою чергу завдання на уроках фізичного виховання не можуть бути зведені тільки до розвитку толерантності та відповідальності у здорових дітей.

Проблема бар'єрного середовища на заняттях інклюзивного фізичного виховання (вибір навчального матеріалу, що відповідає інтересам і можливостям всіх учнів класу; підвищене психологічне напруження вчителя; складності спілкування школярів з ООП як зі здоровими однолітками, так і з вчителем та ін.) набуває все більшого значення в порівнянні з іншими дисциплінами. Все це призводить до

необхідності зміни змісту освітнього процесу відповідно до інтересів і можливостей всіх дітей, що навчаються в одному класі.

Розробка особливого змісту і використання різноманітних організаційних форм інклюзивного фізичного виховання повинна ґрунтуватися на таких положеннях:

- дотримання медичних протипоказань для дітей з ООП щодо застосування засобів і методів фізичного виховання;

- організація умов для ефективного особистісного і фізичного розвитку як дітей з особливими потребами, так і їх здорових однолітків;

- максимальний супровід урочних і позаурочних занять в системі інклюзивної освіти фізичними вправами [3].

У процесі своєї фізкультурно-оздоровчої роботи кожному вчителю необхідно дотримуватися наступних принципів:

- принцип діагностування: врахування основного діагнозу, медичні показання і протипоказання, особливості психічних і особистісних якостей;

- принцип адекватності: поставлені завдання, вибір засобів, методів корекційної роботи відповідають функціональному стану дитини;

- принцип оптимальності: недопущення фізичних і психічних перевантажень, а фізичні вправи повинні надавати стимулюючу дію на організм дитини;

- принцип варіативності: використання на заняттях не тільки фізичних вправ, а й створення умов для їх виконання, впливаючи на сенсорні відчуття, мову [3].

Інклюзивні заняття фізичної культури мають ряд переваг:

- «особливі» діти отримують приклад для рухового наслідування;

- виробляється здатність до подолання фізичних і психологічних бар'єрів, що перешкоджають повноцінному життю;

- посилюється бажання покращувати свої фізичні можливості.

Для дитини з ООП важливо усвідомлювати, що вона може спілкуватися на рівних з усіма членами суспільства, подолати бажання самоізоляції, переконатися у власному фізичному потенціалі.

Безсумнівно, досвід таких уроків є позитивним і для здорових дітей. Це нові навички спілкування та розвитку емоційної сфери, подолання егоїстичних установок або комплексу переваги. Це прийняття дитини з відхиленнями у розвитку як рівного, прояв почуття відповідальності за іншу людину, усвідомлення важливості адекватної допомоги в ситуації, коли вона дійсно необхідна.

Діти з ООП можуть брати участь у спільній розробці проектів уроків і заходів з

фізичної культури. Питання з соціалізацією дітей можна вирішити, залучаючи їх до культурно-масових спортивних заходів, де вони, володіючи теоретичними основами, можуть бути задіяні в суддівстві, брати участь в організації і проведенні заходів.

Для успішного здійснення фізичного виховання необхідно зруйнувати психологічний бар'єр у всіх безпосередніх учасників інклюзивної освіти: батьків, дітей і педагогів. Для цього потрібно створити якісне інформативне середовище і розробити «стандарти соціалізації», нормативну базу поведінки, навчатися якій варто почати якомога раніше.

Вивчення та аналіз педагогічного досвіду фахівців щодо організації фізичного виховання з дітьми з психофізичними порушеннями дає можливість зробити деякі висновки з цієї проблеми.

Доцільним є використання диференційованого навчання з метою поглибленої індивідуалізації для дитини з ООП. Для цього необхідно: введення спеціальних розділів у робочу програму для дітей з особливостями, які відсутні в навчальних програмах масової школи; систематизація вправ і завдань за видом порушень; підготовка індивідуальних завдань для таких дітей.

Використання різноманітних засобів для запобігання втоми: чергування рухової та практичної діяльності, виконання спортивних завдань та вправ невеликими дозами, використання цікавого та барвистого дидактичного матеріалу та засобів наочності для активізації учнів; корекційні рухливі ігри, елементи спортивних ігор; матеріально-технічні засоби адаптивної фізичної культури: спортивні тренажери, спортивний інвентар; нетрадиційне обладнання.

Спираючись на емоційну та пізнавальну сферу дітей з порушеннями психофізичного розвитку, застосовувати такі ефективні прийоми, як: ігрові ситуації; ігрові тренінги, що сприяють розвитку вміння спілкуватися з іншими; психогімнастику та релаксацію, що дозволяють зняти м'язові спазми та напруження.

Атмосфера заохочення під час занять фізичною культурою та спортом базується на наступних правилах: заохочувати будь-які прояви ініціативи дитини; відзначати успіхи у фізичному розвитку; ставити посильні завдання для виконання; не виділяти серед однолітків; у міру досягнення успіхів різко не скорочувати увагу до дитини; здійснювати постійний контроль за якістю вмінь та навичок.

Вчителю необхідно дотримуватися педагогічного такту, постійно заохочувати дітей з особливостями психофізичного

розвитку за найменші успіхи, формувати впевненість у власних силах та можливостях.

Найважливішою частиною роботи вчителя фізичної культури мають бути регулярні контакти з батьками дітей із відхиленнями у стані здоров'я. Ці контакти дозволяють розширити знання батьків про фізичний розвиток дитячого організму, про профілактику захворювань, про елементарні навички у фізичному вихованні своїх дітей. Доречно запрошувати батьків на уроки, на додаткові заняття.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Створення інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти є надзвичайно важливим питанням для нашої держави. Зокрема, актуальною є проблема інклюзивної освіти в Україні в сфері фізичного виховання.

Статистичні дані свідчать про щорічне стрімке збільшення кількості класів із інклюзивною формою навчання в Україні. Це призводить до загострення проблеми підготовки та перепідготовки кадрів для роботи в інклюзивних класах і зокрема проблеми кадрового забезпечення фахівцями, які здатні проводити уроки з фізичної культури в інклюзивних класах.

Педагоги повинні чітко розуміти сутність інклюзивного підходу, знати вікові та психологічні особливості вихованців з різними патологіями розвитку, реалізувати конструктивну педагогічну взаємодію між усіма суб'єктами освітнього середовища.

Фахівець з фізичної культури і спорту працює в умовах підвищеного психологічного напруження, оскільки в значній мірі ускладнюються виконання вимог забезпечення безпеки занять фізичними вправами для всіх учасників освітнього процесу.

Отже, педагог повинен бути готовий до здійснення професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього процесу.

Подальші дослідження слід проводити в галузі безпосереднього розроблення курсу підвищення кваліфікації для вчителів фізичного виховання, які працюють в інклюзивних класах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Данилавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / За ред. А. А. Колупасової. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
2. Ервін Е., Кугельмас Д. Підготовка вчителів і вихователів до роботи в інклюзивних класах та групах / Е. Ервін, Д. Кугельмас. К.: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2000. 203 с.
3. Емельянова, Т. В. Теоретические аспекты готовности специалистов по физической культуре и спорту к работе в условиях инклюзивного

образования / Т. В. Емельянова, Ю. М. Александров // Вестник науки ТГУ, 2013. №3. С. 420–423.

4. Закон України «Про освіту» №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.09.2017).

5. Колупасова А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник / А. А. Колупасова, О. М. Таранченко. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник / М. А. Порошенко. Київ: ТОВ «Агенство Україна», 2019. 300 с.

7. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник / З. М. Шевців. Львів: «Новий світ 2000», 2019. 264 с.

REFERENCES

1. Danilavichjute, E. A., Lytovchenko, S. V. (2012). *Strateghiji vykladannja v inkljuzyvnomu navchaljnomu zakladi: navchaljno-metodychnyj posibnyk*. [Teaching strategies in an inclusive educational institution: a textbook]. Kyiv.
2. Ervin, E., Kughelmas, D. (2000). *Pidghotovka vychiteliv i vykhovateliv do roboty v inkljuzyvnykh klasakh ta ghrupakh*. [Preparing teachers and educators to work in inclusive classrooms and groups]. Kyiv.
3. Emelyanova, T. V., Aleksandrov, Yu. M. (2013). *Teoreticheskie aspekty gotovnosti specialistov po fizicheskoj kulture i sportu k rabote v usloviyah inkljuzyvnogo obrazovaniya*. [Theoretical aspects of the readiness of specialists in physical culture and sports to work in an inclusive education].
4. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» 2145-VIII*. [Law of Ukraine «About education» №2145-VIII].
5. Kolupajeva, A. A., Taranchenko, O. M. (2019). *Navchannja ditej z osoblyvyvy osvitnimi potrebamy v inkljuzyvnomu sere dovys hhi: navchaljno-metodychnyj posibnyk*. [Education of children with special educational needs in an inclusive environment: educational and methodical manual]. Kharkiv.
6. Poroshenko, M. A. (2019). *Inkljuzyvna osvita: navchaljnyj posibnyk*. [Inclusive education: educational manual]. Kyiv.
7. Shevciv, Z. M. (2019). *Osnovy inkljuzyvnoji pedaghoghiky: pidruchnyk*. [Fundamentals of inclusive pedagogy: textbook]. Lviv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: здоров'язберігаюча педагогіка та валеологічне виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna – Candidate of Pedagogic Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of physical education and recreational and health work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of research interests: health-preserving pedagogy and valeological education.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2021 р.